

Sayı: 1, Aralık 2024

Issue: 1, December 2024

Sinop İlahiyat Dergisi

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Siber Zorbalık Algıları ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Aracı Olarak Din

The Perceptions of Cyberbullying Among Theology Faculty Students and Religion as a Coping Mechanism Against Cyberbullying

Abdurrahman AKBOLAT

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Assistant Professor, İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion
abdurrahman.akbolat@ikcu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2679-3702

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received: 07.10.2024
Kabul Tarihi | Accepted: 30.11.2024
Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Dil, Din, Düşünce ve Yorum Sempozyumu I “Güncel Dini Meseleler ve Çözüm Önerileri” (3-4 Ekim 2024) başlıklı bilimsel etkinlikte “Gençlerin maruz kaldığı siber zorbalıklar ve siber mağduriyette dinin rolü” başlıklı bildirdiden üretilmiştir.

Atf | Cite As

Abdurrahman, Akbulut. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Siber Zorbalık Algıları ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Aracı Olarak Din.” Sinop İlahiyat Dergisi 1 (Aralık 2024), 32-50.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Siber Zorbalık Alguları ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Aracı Olarak Din

Öz

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini ve bu süreçte dini inançlarını nasıl bir başa çıkma stratejisi olarak kullandıklarını anlamaya yönelik fenomenolojik bir araştırmadır. Katılımcılar, Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören, 19-35 yaş aralığındaki siber zorbalık mağduru 5'i erkek 17'si kız olmak üzere toplam 22 gönüllü bireyden oluşmaktadır. Araştırma, siber zorbalık deneyimlerinin bireyler üzerindeki psikolojik ve duygusal etkilerine odaklanmakta ve bu süreçte dini inançların ve ritüellerin nasıl bir manevi destek kaynağı olarak işlev gördüğünü incelemektedir. Araştırmada yarı yapılandırılmış mülakatlar kullanılmış ve katılımcıların siber zorbalık karşısında yaşadıkları deneyimlere dair derinlemesine bilgi toplanmıştır. Sonuçlar, siber zorbalığın bireyler üzerinde panik, korku, stres, mutsuzluk, sosyal izolasyon ve psikolojik travma gibi çeşitli olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Siber zorbalığın yol açtığı bu tür duygusal zorluklar, katılımcılarda önemli bir stres kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, bazı katılımcılar siber zorbalık deneyimlerinden kendilerini geliştirme ve kişisel anlamda güçlenme fırsatı olarak yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar, zorbalık karşısında daha dirençli hale geldiklerini ve bu sürecin kendilerine yeni bakış açıları kazandırdığını ifade etmişlerdir. Dini inançların ve ritüellerin, siber zorbalıkla başa çıkmada önemli bir manevi destek kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı, dua, ibadet ve diğer dini pratikleri kullanarak kendilerini daha güçlü hissettiklerini belirtmişlerdir. Dua etmek, manevi bir sığınak olarak görülmüş ve zorluklarla başa çıkmada içsel bir huzur kaynağı olarak tanımlanmıştır. Dini ritüeller, katılımcılar için hem genel psikolojik bir rahatlama sağlamış hem de özel olarak zorbalığın yarattığı stres ve kaygıyla başa çıkmada etkili olmuştur. Sosyal destek unsurları da katılımcıların siber zorbalıkla başa çıkma süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Aile, arkadaşlar ve yakın çevrelerinden aldıkları destek, zorbalığın olumsuz etkilerini hafifletmede kritik bir unsur olarak öne çıkmıştır. Katılımcılar, bu destek sayesinde kendilerini daha az yalnız hissettiklerini ve zorbalığın psikolojik yükünü hafiflettiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışma, siber zorbalıkla mücadelede dini inançların ve manevi başa çıkma stratejilerinin önemini vurgulamaktadır. Siber zorbalık mağdurlarına yönelik müdahale programlarının, dini ve manevi ihtiyaçları göz önünde bulunduracak şekilde tasarlanmasının yararlı olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, aile ve sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesinin de mağdurlara yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Çalışma, siber zorbalığın olumsuz etkilerine karşı manevi başa çıkma yöntemlerinin önemini ortaya koymakta ve bu alandaki literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik, Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Dini Başa Çıkma.

The Perceptions of Cyberbullying Among Theology Faculty Students and Religion as a Coping Mechanism Against Cyberbullying

Abstract

This study is a phenomenological investigation aimed at understanding university students' experiences of cyberbullying and how they use their religious beliefs as a coping strategy during this process. The participants were a total of 22 voluntary individuals, including 5 males and 17 females, who are victims of cyberbullying and study at the Theology Faculties in Turkey. The primary aim of the research is to examine the psychological and emotional effects of cyberbullying experiences on individuals and how religious beliefs and rituals serve as a source of spiritual support in this context. To achieve this, semi-structured interviews were employed to gather in-depth information about participants' experiences in the face of cyberbullying. The findings reveal that cyberbullying has various negative impacts on individuals, including panic, fear, stress, unhappiness, social isolation, and psychological trauma. Participants reported that these emotional challenges were a significant source of stress. However, some participants reported that they leveraged their experiences of cyberbullying as an opportunity for personal growth and empowerment. They expressed that they had become more resilient in the face of bullying and that the process had given them new perspectives. The study emphasizes the role of religious beliefs and rituals as significant sources of spiritual support in coping with cyberbullying. A considerable proportion of participants stated that they felt stronger by performing prayer, worship, and other religious practices. Prayer was perceived as a spiritual refuge and described as a source of inner peace in coping with difficulties. Rituals not only provided psychological relief for the participants but also proved effective source in coping with the stress and anxiety caused by bullying. Social support elements played a crucial role in the participants' coping processes with cyberbullying. Support from family, friends, and close acquaintances emerged as a critical factor in alleviating the negative effects of bullying. Participants noted that this support made them feel less alone and helped ease the psychological distress of bullying. In conclusion, this study underscores the importance of religious beliefs and spiritual coping strategies in responding to cyberbullying. The findings suggest that intervention programmes for cyberbullying victims should be designed with consideration for their religious and spiritual needs in mind. In addition, strengthening family and social support systems can be beneficial for victims. The findings illuminate how religious and social support mechanisms can be effective source in coping with cyberbullying, providing new insights for both academic literature and practical applications.

Keywords: Psychology of Religion, Youth, Cyberbullying, Cyber Victimization, Religious Coping.

1. Giriş ve Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin siber zorbalığı nasıl tanımladığı ve onunla bir başa çıkma aracı olarak dinden nasıl yararlandıkları problemi üzerine tasarlanmış saha araştırmasıdır. Çalışmanın katılımcıları üniversitelerin din eğitimi veren birimlerinde halen öğrenci olan gönüllü ve 18 yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri, katılımcıların içten ve dürüstçe doldurdukları kabul edilen cevaplarla sınırlıdır. Araştırma bir fenomeni incelediği ve betimlemeye çalıştığı için fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Verilerin analizinde ikinci bir uzman görüşüne başvurulmuş ve bir kavram hariç tüm kavramlarda ve boyutlarda uzmanlarla mutabık kalınmıştır. Çalışmanın nitel olması ve sadece din eğitimi almakta olan yükseköğretim öğrencileri üzerinde yapılmış olması nedeniyle gençler üzerine bir genel yargı iddiası bulunmamaktadır. Çalışmanın güncel ve dinamik bir konuda olması akademik makalelerle birlikte raporlardan da destek almayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın hazırlık aşamasında konuyla ilgili son raporlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Sanal platformlar, gün geçtikçe yaygınlaşarak insan hayatına daha çok nüfuz edebilmektedir. Zamanla daha da gelişen bu platformlar bireylerin kimlik inşalarına da etki etmektedir. Kimliğin bireyin kendisini algılaması ve tanımlaması olduğu¹ ve sanal kimliğin gerçek kimliği etkileyebileceği² göz önüne alındığında, siber alemin bireyin hayatındaki fonksiyonunu daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Sanal dünyanın bu çok boyutlu etkileri, yanında bir dizi sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunlardan birisi de siber mağduriyettir.

Siber mağduriyeti daha iyi anlayabilmek için mağduriyetin başlıca faktörü olan siber zorbalığı incelemek gerekmektedir. Zorbalık, bir bireyin diğerlerine yönelik tekrar eden, kasıtlı fiziksel, sözlü veya psikolojik şiddet olarak tanımlanır. Zorbalık eyleminde genellikle üç taraf bulunur: zorbalığı yapan,

¹ Selahattin Çankal, “Dijital Platformlarda Kimlik İnşası Ve Sunumu: Z Kuşağı Üyeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute* 61 (04 Mart 2024), 325-342.

² Turgay Koç, “Sanal Alemin Geleceğinde İnsan Ve Postmodern Görünümler: Metaverse’de Kimlik”, *Din ve İnsan Dergisi* 3/6 (2023), 65-76.

zorbalığa maruz kalan ve hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan kişi ³. Araştırmalara göre, zorbalık yalnızca bireylerin ruh sağlığını değil, toplumsal düzeyde halk sağlığını da tehdit eden bir durumdur. Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde zorbalığa maruz kalan bireylerin, yetişkinlik dönemlerinde depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşama risklerinin yüksek olduğu belirlenmiştir ⁴. Zorbalıkla mücadelede okullarda ve aile içinde uygulanacak önleyici programların önemi büyüktür. Ebeveynlere yönelik eğitimler, çocukların zorbalık davranışlarını önlemede kritik rol oynamaktadır ⁵. Bir zorbalık türü olan siber zorbalığın akademik çalışmaların dikkatini çekmesinde medyada yoğun ve dikkat çekici bir şekilde yer edinmesi önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte siber zorbalık kavramını ilk kez Bill Belsey 2003 yılında kullanmıştır. Belsey, siber zorbalığı ele aldığı www.cyberbullying.ca sitesinde tanımlamanın yanı sıra siber zorbalıkla ilgili bir dizi bilgiyi de erişime açmıştır. Belsey siber zorbalığı; email, cep telefonu, mesaj, anlık mesajlaşma programları, hakaret içeren web siteleri, kişisel web siteleri gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir kişi ya da grubun diğerlerine zarar verme amacıyla kasıtlı, tekrarlı ve düşmanca davranışlar sergilemesi olarak tanımlamıştır ⁶. Siber zorbalığın sonucu olarak ortaya çıkan siber mağduriyet (cyber victimization), internet ve dijital teknolojiler üzerinden bireylerin zorbalık, taciz veya diğer olumsuz deneyimlere maruz kalması anlamına gelir. Bu terim, özellikle David Finkelhor ve arkadaşlarının çocukların çevrimiçi ortamda maruz kaldıkları riskleri inceleyen çalışmalarında ele alınmıştır. Finkelhor, dijital ortamların mağduriyet yaratan yönlerini analiz eden ilk araştırmacılar arasında yer almıştır. Bu kavram, dijital çağda bireylerin karşılaştığı yeni

³ Trine Nøhr Winding vd., “Is bullying in adolescence associated with the development of depressive symptoms in adulthood?: A longitudinal cohort study”, *BMC Psychology* 8/1 (19 Kasım 2020), 122; Kaela L. Newman vd., “Sadness, hopelessness and suicide attempts in bullying: Data from the 2018 Iowa youth survey”, *PLOS ONE* 18/2 (15 Şubat 2023).

⁴ Winding vd., “Is bullying in adolescence associated with the development of depressive symptoms in adulthood?: A longitudinal cohort study”.

⁵ Muhammad Waseem - Amanda B. Nickerson, “Bullying: issues and challenges in prevention and intervention”, *Current Psychology* 43/10 (01 Mart 2024), 9270-9279.

⁶ Sezai Korkmaz, *Siber Psikoloji, Kişilik Ve Dindarlık* (Çamlıca Yayınları, 2021).

tehditleri anlatmak için sıklıkla kullanılmaktadır ⁷.

Siber mağduriyet, sanal alemde bireylerin zorbalığa, tacize veya diğer olumsuz davranışlara maruz kalmasını ifade eder ve bu deneyimlerin ciddi psikolojik etkileri olduğu bilinmektedir. Araştırmalar, siber mağduriyetin özellikle gençler ve ergenler üzerinde önemli duygusal sorunlara yol açtığını göstermektedir. Bu etkiler arasında **depresyon, anksiyete, yalnızlık ve düşük özgüven** gibi sorunlar öne çıkmaktadır ⁸. **Depresyon:** Siber mağduriyet, mağdurların kendilerini üzgün ve umutsuz hissetmelerine neden olabilir. Çalışmalar, siber zorbalık mağdurlarında depresyon belirtilerinin daha yaygın olduğunu göstermektedir ⁹. **Anksiyete (Kaygı Bozukluğu):** Siber mağduriyet, mağdurlarda ciddi kaygı bozukluklarına yol açabilir. Mağdurlar, sürekli bir tehdit ve güvensizlik hissi yaşayabilir. Bu durum özellikle ergenler arasında sosyal kaygıların artmasına neden olabilir ¹⁰. **Özsaygı Kaybı:** Mağdurlar, kendilerine yönelik saldırılar nedeniyle özsaygılarını yitirebilirler. Bu durum, bireyin genel yaşam tatminini ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkiler ¹¹. **Yalnızlık**

⁷ Carin M. M. Reep-van den Bergh - Marianne Junger, "Victims of cybercrime in Europe: a review of victim surveys", *Crime Science* 7/1 (04 Nisan 2018), 5; Francisco Villegas-Lirola, "Emotional Intelligence Profiles and Cyber-Victimization in Secondary School Students: A Multilevel Analysis", *Education Sciences* 14/9 (2024), 971.

⁸ Michelle F. Wright - Sebastian Wachs, "Adolescents' Psychological Consequences and Cyber Victimization: The Moderation of School-Belongingness and Ethnicity", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16/14 (2019); Stephanie Secord Fredrick vd., "Peer cyber-victimization and addictive phone use: Indirect effects of depression and anxiety among college students", *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 17/3 (30 Haziran 2023), Article 6.

⁹ Robin M. Kowalski vd., "Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth.", *Psychological Bulletin* 140/4 (2014), 1073-1137.

¹⁰ Zainab Fatehi Albikawi, "Anxiety, Depression, Self-Esteem, Internet Addiction and Predictors of Cyberbullying and Cybervictimization among Female Nursing University Students: A Cross Sectional Study", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 20/5 (2023).

¹¹ María M. Molero vd., "Anxiety and depression from cybervictimization in adolescents: A metaanalysis and meta-regression study", (2022).

ve Sosyal İzolasyon: Siber mağduriyet, bireylerin sosyal çevrelerinden uzaklaşmalarına ve yalnız hissetmelerine yol açabilir. Mağdurlar, çevreleri tarafından dışlandıklarını hissedebilir ve sosyal ortamlardan çekilebilirler ¹².

Pargament'in ifadesiyle hayatın anlamını ve yönünü belirlemek için kutsalla bağlantı olan din ¹³, insanın hayatını kapsamlı bir şekilde kuşatan derin bir yapıya sahiptir. Bu derinliği fonksiyon olarak da nitelenmek mümkündür. Bu bağlamda dinin birçok sorunun çözümü ya da başa çıkma aracı olarak kabul edildiği farklı disiplinlerdeki araştırmacılarca ortaya konmuştur. Hatta kimi araştırmacılar din kaynaklı stresle baş etmede de dinin önemli bir rol oynadığı sonucunu raporlamaktadır ¹⁴. Dinin çözüm üretmedeki bu başarısını siber zorbalığın olumsuzluklarıyla başa çıkmada da göstermesi muhtemeldir. Dinin sanal âlemdeki zorbalıkla negatif yönde bir korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların varlığı da bunu destekler niteliktedir ¹⁵.

2. Yöntem

Bu çalışma nitel yöntemlerden olgu bilim deseninde gerçekleştirilmiş bir saha çalışmasıdır. Olgu bilim (fenomenoloji), benzer durumları deneyimleyen bireylerin ortak özellikleri ve bireylerin deneyimlerinin ortak anlamını betimleyen bir desendir ¹⁶. Farkında olunan fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir kavrayışın olmadığı olgulara yoğunlaşmaktadır ¹⁷. Fenomenoloji deseninde genelde görüşme yöntemi ile veri toplanır ¹⁸. Bu çalışmada da veriler görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak da yarı yapılandırılmış

¹² Jaana Juvonen - Elisheva F. Gross, "Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace", *Journal of School health* 78/9 (2008), 496-505.

¹³ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Publications, 2001).

¹⁴ Adem Şahin, "Din Kaynaklı Stres Üzerine Bir Araştırma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (01 Ekim 2006), 147-180.

¹⁵ Korkmaz, *Siber Psikoloji, Kişilik Ve Dindarlık*.

¹⁶ J.W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (SAGE Publications, 2013).

¹⁷ A. Yıldırım - H. Şimşek, *Sosyal bilimlerde: nitel araştırma yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006).

¹⁸ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal bilimlerde: nitel araştırma yöntemleri*.

mülakat formu kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Önceden belirlenen bir dizi ölçütlerin karşılandığı bu örnekleme yöntemi bağlamında, katılımcılar yükseköğretim kurumlarının din eğitimi hizmeti veren birimlerinde aktif öğrenci olan 18 yaş ve üstü, siber zorbalığa maruz kaldığını ifade eden bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılar 17'si kız 5'i erkek ve yaş aralıkları 19-35 olan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma için gereken etik onay belgesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 10.07.2024 tarihinde onaylanmıştır. Araştırmanın bulgu toplama süresi etik kurul onayıyla birlikte 10.07.2024'ten 10.08.2024 tarihine kadarki tarihleri kapsamaktadır.

3. Bulgular ve Değerlendirilmesi

Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında her ne kadar nicel bir çalışma olmasa da erkeklerin kızlara göre az olması dikkat çekicidir. Alanyazında erkeklerin kızlara oranla daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığını raporlayan çalışmalar mevcuttur¹⁹. Bu durumu sıkıntıyı söylemek istemeyen erkeğin eril suskunluğu²⁰ şeklinde ifade etmek mümkündür. Katılımcıların sosyal medyada bir gün içerisinde geçirdikleri ortalama süre 2-4 saattir. Katılımcılar arasında sosyal medyada geçirilen süre arttıkça siber zorbalığın arttığına dair bir bulgunun olmaması en azından bu çalışma grubu bağlamında siber zorbalığın sanal alemde geçirilen süre ile ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Katılımcıların sosyal medya kullanım süresinin Türkiye ortalamasıyla²¹ aynı olduğu görülmektedir.

“En çok hangi dijital platformlara vakit harcamaktasınız?” sorusuna

¹⁹ Bennur Öztürk, *Türkiye'deki Y Kuşağı Mensubu Bireylerin Siber Zorbalık Ve Siber Mağduriyet Algıları : Bir Alan Çalışması, PQDT - Global* (Turkey: Marmara Üniversitesi (Turkey), Master's, 2023) (ProQuest Dissertations & Theses Global (2878259003)).

²⁰ Atilla Barutçu, “Bir erkeklik stratejisi: Özel alanda eril suskunluk”, *Fe Dergi* 7/1 (Haziran 2015), 130-145.

²¹ “Türkiye’de günlük sosyal medya kullanımını ortalama 2 saat 44 dakika” (07 Şubat 2024).

verilen cevaplarda sırasıyla Instagram ve X (Twitter) başat cevaplar olarak karışımıza çıkmaktadır. Bunları Tiktok, Youtube gibi uygulamalar takip etmektedir. Instagram ve X'in popüler cevap olması fotoğraf, video gibi görsel paylaşımlara imkan vermelerinin yanı sıra sesli ve görüntülü arama ve mesajlaşma gibi özellikleri daha erken bir zamanda ve daha pratik bir şekilde sunmalarıyla açıklanabilir. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı kullanıcı başına aylık en çok kullanılan sosyal platformun Instagram olduğunu belirtmektedir ²². Sosyal medyaya ayrılan zaman artarken televizyona ayrılan zamanın azalması ²³ bireylerin artık iletişimde pasif bir konumda olmak istemedikleri şeklinde yorumlanabilir. Instagram gibi tüm üyelerini söz sahibi ve her türlü paylaşımına yetkili kılan dijital platformlar bireyi devlet başkanlarıyla dahi aynı statüde değerlendirdiğinden kullanıcı sayılarını gün geçtikçe arttırabilmektedir. Instagram'ın öne çıkmasının bir nedeni de ilk çıktığı yıllarda görsel (fotoğraf) paylaşımı yapılan bir platform iken zamanla video paylaşımı, canlı yayın aracı ve hatta yazılı ve sesli iletişim aracı haline dönüşmesidir.

Katılımcılara araştırmanın en temel sorularından birisi olan “Sizce siber zorbalık nedir?” sorusu, çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılan, Belsey'in “çeşitli internet veya teknolojik araçlarla bir kişinin veya grubun başka bir kişi veya gruba zarar verme amacıyla kasıtlı, tekrarlı ve düşmanca davranışlar sergilemesi” şeklindeki siber zorbalık tanımı eşliğinde sunulmuştur. Buradaki amaç, katılımcıların siber zorbalığın teknik karşılığını bilmeme ihtimallerinden dolayı ortaya çıkabilecek karışıklığı engellemek ve akademik perspektifle ifade edilen siber zorbalığa ilave edecekleri hususlarda yardımcı olmaktır. Sonuçta katılımcılardan sadece 2 tanesi tanımdan farklı bir ifadesi olmadığını belirtirken, diğer katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle onların tanımda yer alan “zarar verme” ibaresini “dolandırıcılık”, “bilinmeyen kişilerin iletişime geçme çabası”, “manevî şiddet”, “alay etme”, “manipülasyon” gibi kavramlarla spesifikleştirdiği tespit edilmiştir.

Siber zorbalığın kapsamına dair yöneltilen soruda katılımcıların verdiği cevaplar incelenmiş popüler tanımın kapsamındaki ifadeler tekrar kabul edilip

²² “Nüfusumuzun Yüzde 86,5'i Çevrimiçi; Yüzde 93,8'i Mobil” (12 Temmuz 2024).

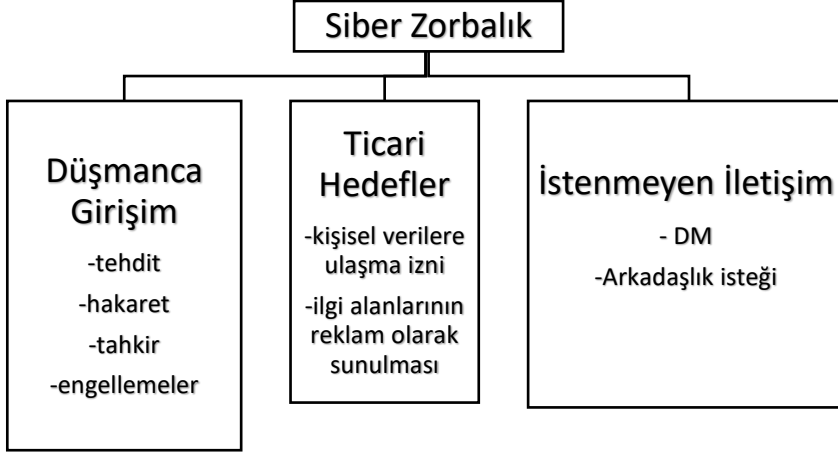
²³ Osman Kara, “We Are Social Dijital 2024 Global Raporu Yayınlandı!”, *omg! iletişim* (blog), 31 Ocak 2024.

çıkarılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplardan çıkarılan kavramlar sıralanacak olursa siber zorbalığın kapsamında değerlendirilmesi gerekenler; “hakaret”, “dolandırıcılık”, “alay etmek”, “tehdit”, “iftira”, “kişisel bilgilere ulaşma izni talebi”, “hesap çalma”, “karşıt yorumlar”, “platform sahiplerince uygulanan kısıtlama”, “müstear isimlerden gelen mesajlar ve arkadaşlık isteği”, “manipüle edici emoji” şeklinde sıralanabilir.

En çok ne tür bir siber zorbalığa maruz kalmaktasınız? sorusu ile katılımcıların deneyimleri üzerinden siber zorbalık algılarını ortaya koymak hedeflenmektedir. Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde; “DM (Doğrudan Mesaj)”, “hakaret”, “alay etmek”, “dini görüşe dair alaycı yorum”, “ilgi alanına dair içeriklerin çıkması”, “fikir beyanının engellenmesi”, “hesabın çalınması”, “ön yargı ile yaklaşılması”, “kinaye”, “paylaşım yapılmasına engel” gibi siber zorbalık türleriyle karşılaşılmaktadır. Bu sorularla birlikte katılımcıların siber zorbalık algılarını daha anlaşılır bir düzlemde ele almak mümkün olacaktır.

Yaşanan siber mağduriyetin etkileri siber zorbalığın türüyle yakından alakalıdır. Katılımcıların dikkatine sunulan Belsey (2003) tarafından yapılan tanıtımda siber zorbalığın düşmanca ve mükerrerlik arz eden tavırlar olmasına karşın katılımcıların bu tanımın ötesinde bir “siber zorbalık” algısına sahip olduğu görülmektedir. Sorulara verilen cevaplar arasındaki “hakaret”, “alay etmek”, “iftira atmak”, “tehdit etmek”, “karşıt yorumlar” düşmanca tavır kapsamına girmektedir. Bununla birlikte “dolandırıcılık”, “ilgi alanına dair içeriklerin çıkması”, “fikir beyanının engellenmesi”, “hesabın çalınması”, “DM (Doğrudan Mesaj)” ve arkadaşlık talebi, “kişisel bilgilere ulaşma izni talebi” hususlarının doğrudan düşmanca bir tutum ve davranışa indirgenemeyeceği âşikardır. İnternetin hızla yaygınlaştığı ve gün geçtikçe daha fonksiyonel bir hale geldiği bu çağda siber zorbalık gibi internet üzerinden ortaya çıkan fenomenlere yaklaşımın da güncel tutulması gerekmektedir. Gerek bu gerçekliğin gerekse araştırmada elde edilen bulguların çerçevesinde siber zorbalık kavramının yeniden tanımlanmasının elzem bir hal aldığı görülmektedir. Korkmaz yaptığı çalışmada benzer bir duruma işaret ederek, örneğin sahibinin izni olmaksızın uygunsuz bir fotoğrafı paylaşan kişinin zarar vermek için değil şaka amaçlı yaptığında bu durumun siber zorbalığa girip girmediğinin tartışmaya açık olduğunu ifade etmektedir. Korkmaz bu örneğin yanı sıra,

çalışmasında elde ettiği bulgularla da zorbalığın tanımında zikredilen tekrarlılık kaydını tartışmaya açmaktadır ²⁴.

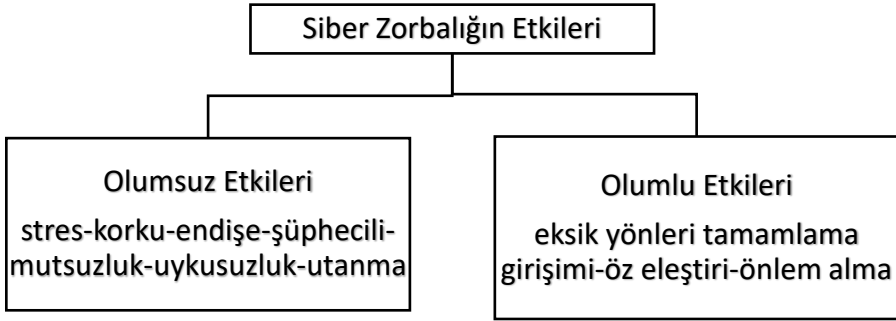
Şekil 1: Siber Zorbalığın Boyutları

Katılımcılara siber zorbalığa maruz kaldıklarında ne tür sıkıntılar yaşadıkları soruldu. Alınan cevaplar sonucunda siber zorbalığın etkilerinin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki temel kategoriye ayrılabilceği tespit edildi. Siber zorbalığa maruz kaldıklarında katılımcılarda oluşan olumsuz sonuçlar; “panikleme”, “şüphencilik”, “korku”, “endişe”, “stres”, “üzüntü”, “utanma”, “mutsuzluk”, “uykusuzluk”, “içine kapanma” iken, katılımcılarda oluşan olumlu olarak nitelenebilecek sonuçlar; “eksik yönleri tamamlamaya çalışma”, “öz eleştiri”, “güvenlik önlemi alma” olarak ifade edilebilir. Siber zorbalığın benzer olumsuz sonuçları olduğunu belirten çalışmalar alanyazında mevcuttur ²⁵. Şahin tarafından ergenler üzerine gerçekleştirilen araştırmada siber zorbalık ve mağduriyet ile yalnızlık ve içine kapanma arasında pozitif yönde bir ilişki

²⁴ Korkmaz, *Siber Psikoloji, Kişilik Ve Dindarlık*.

²⁵ İbrahim Tanrıku, *Siber zorbalık* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020); Kaerbinu Abdusufuer vd., “Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile Psikopatolojik Semptomlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 278-288; Esra G. Kaygısız - Çiğdem Çakır, “Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ekseninde Özsaygı ve İş Tatmini İlişkisi”, *Turkish Studies* (2006) 15 Issue 5/Volume 15 Issue 5 (2020), 2463-2479.

olduğu raporlanmaktadır ²⁶. Burada dikkat çeken bir husus, siber zorbalığın olumlu olarak nitelenecek yönlerinin de olmasıdır. Siber mağduriyet yaşayan bireyin öz eleştiri yapması, eksik yönlerini tamamlamaya çalışması ve siber zorbalığın nesnesi olmamak için önlemler alma girişimi olumsuzluğun ortaya çıkardığı olumlu sonuçlardan bazılarıdır.

Şekil 2: Siber Zorbalığın Etkileri

Hangi tür siber zorbalığa maruz kaldıklarında bir destek alma ihtiyacı duyduğu sorulduğunda, katılımcılar; “dini görüşe dair alay edici bir yorum”, “tehdit”, “hakaret”, “bilgilerin ele geçirilip kullanmaya çalışılması”, “banka hesaplarının ele geçirilmesi”, “kişisel hakların ihlali” gibi durumlarda destek ihtiyacı hissettiklerini belirtmektedir. Bu konuyu iki temel başlık altında incelemek mümkündür. Birincisi kişisel alana yapılan saldırılar iken diğeri dini görüşe dair saldırılar olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların kişisel alana saldırılardan dolayı destek aramaları beklenen bir durumken dini yaşantıya dair bir alana yapılan saldırılarda destek aramaları dini konuları içselleştirmiş oldukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifadeyle din bireylerin hayatına işlendiği ölçüde bireyler dini yaşantısını korumak istemektedir.

²⁶ Mustafa Şahin, “The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents”, *Children and Youth Services Review* 34/4 (2012), 834-837.

Şekil 3: Destek İhtiyacı Hissettiren Siber Zorbalık Hedefleri

Katılımcılara siber zorbalığa maruz kaldıklarında dinden nasıl destek aldıkları soruldu. Çalışma grubunun dinden; “dua”, “ibadet”, “Kur’an-ı Kerim’i okumak”, “Kur’an-ı Kerim’in Türkçe mealine bakarak teselli aramak”, “Allah’a sığınmak”, “beddua etmek”, “şükür”, “tövbe” gibi yöntemlerle yardım aldıkları görülmektedir. Din, insan hayatında çok fonksiyonel bir vazifeye sahiptir. Hayatın anlamının aranması, depresyon, kaygı ve stresle başa çıkma gibi zorlukların üstesinden gelmeye kadar dinin işlevsel bir yönü vardır. İbadet ve dua gibi dinsel faaliyetler bu konuda başat sığınma referansları olarak karşımıza çıkmaktadır ²⁷. Katılımcı grubun yükseköğretim kurumlarında din eğitimi alan bireyler olduğu göz önüne alındığında Kur’an-ı Kerim’in anlamıyla teselli bulma çabası daha anlaşılır bir hal almaktadır. Beddua ederek pasif savunma ya da sığınma modunun yanı sıra saldırıya saldırıyla karşılık verme isteği ise bu çalışmanın öne çıkan bir sonucu olarak nitelenebilir. Neticte olarak din problemleri internet kullanımından ²⁸ sosyal medya bağımlılığına

²⁷ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma* (İnsan Yayınları, 2002); Asım Yapıcı, *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık* (Karahana Yayınları, 2007); Behlül Tokur, “Stres ve Din”, *İstanbul: Çamlıca Yayınları 2* (2017); Ali Aytan, *Din ve Sağlık; Kavram, Kuram ve Araştırma* (Marmara Akademi Yayınları, 2018); Abdurrahman Akbolat, *Kronik Hastalara Psikolojik İyi Oluş Odaklı Manevi Destek* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023).

²⁸ Sezai Korkmaz - Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Dindarlık, Siber Zorbalık Ve Problemleri İnternet Kullanımı İlişkisine Dair Nicel Bir Araştırma”, *Dini Araştırmalar* 21/53 (15 Haziran 2018), 35-54.

kadar ²⁹ birçok sorunla mücadelede bireyin dayanıklılığını arttırarak olumlu katkılar sunmaktadır ³⁰. Bu bağlamda katılımcıların siber zorbalıkla başa çıkma da dini uygulamalara baş vurmaları da olağan bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Siber zorbalığa maruz kalındığında din dışında nerelerden destek aldıklarına katılımcıların büyük bir çoğunluğu “arkadaş” cevabını verirken, “aile”, “hocam”, “polis”, “tüm kamu kuruluşları”, “kitap okumak”, “doğa yürüyüşü”, “Youtube’da sevdiğim psikologları dinlemek” de cevaplar arasındadır. Siber zorbalıkla baş edebilmek için mağdurların başvurdukları en temel sığınaklardan birisinin sosyal destek olduğu görülmektedir. Benzer bulgulara ulaşan çalışmalar alanyazında mevcuttur ³¹. Sosyal desteğin yanı sıra katılımcılar arasında kitap okumak ve doğa yürüyüşü gibi çözümü yine kendi içinde aramayı tercih edenler de mevcuttur. Kitap okumanın ve doğa sporu yapmanın ruh sağlığına olan olumlu etkileri ³² burada kendisini göstermektedir.

Çalışmanın son sorusu, siber zorbalıkla ilgili belirtmek istedikleri başka bir husus olup olmadığıdır. Katılımcıların verdiği cevaplar; “siber zorbalığın intihara kadar uzanan bir etkisi olduğu”, “sosyal medyada da ahlaki kuralların geçerli olması için çalışma yapılması gerektiği”, “devletin daha çok tedbir

²⁹ Sezai Korkmaz, “Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık İlişkisi”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 237-271.

³⁰ Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*.

³¹ Furkan Aydın - Süleyman Sadi Seferoğlu, “Üniversite Öğrencilerinin Sanal Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri Üzerine Bir İnceleme”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/2 (2020), 579-594; Şeyma Rodop vd., “Üniversite Öğrencilerinde Siber Zorbalık: Başa Çıkma Stratejileri, Değer Yönelimleri ve Akademik Başarılarıyla İlişkileri”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 10/26 (2022), 97-116; Esperanza Espino vd., “Effective coping with cyberbullying in boys and girls: the mediating role of self-awareness, responsible decision-making, and social support”, *Current Psychology* 42/36 (01 Aralık 2023), 32134-32146.

³² Abdurrahman Demir vd., “Doğa Yürüyüşü ve Yamaç Paraşütü Sporunu Yapan Bireylerin Yaşam Doyumu ve Özyeterliliklerinin İncelenmesi”, *Spor Eğitim Dergisi* 3/2 (Ağustos 2019), 137-145; Fatma Hastaoğlu - Pelin Çelik, “Düzenli Kitap Okuma Aktivitesinin Yaşlıların Mental Sağlığı Üzerine Etkisi”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 16/1 (Haziran 2023), 9-15.

alması gerektiği” başlıkları altında sıralanabilir. Tokur kamu kurum-kuruluşları ve personellerinden yardım almayla ilgili bunların da birer sosyal destek olduğunu belirtmektedir. Siber zorbalıkla ve etkileriyle mücadelede resmi kurum ve kuruluşların daha faal olması gerektiğini vurgulayan katılımcılar mevcuttur. Bu husus için literatüre bakıldığında destekler mahiyette yayınların olduğu görülmektedir. Örneğin, Tokur ortaya çıkan zorlukların bireylerin imtihanı olduğu kadar toplumun da bir imtihanı olduğunu ifade etmekte ve buradan hareketle kurum ve kuruluşların daha titiz olması gerektiğini vurgulamaktadır³³.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri sürenin ortalama 2,4 saat olduğunu ve bu sürenin Türkiye ortalamasıyla uyumlu olduğunu göstermiştir. Katılımcılar arasında sosyal medyada geçirilen sürenin artmasıyla siber zorbalık arasında doğrudan bir ilişki bulunmamıştır. Bu durum, en azından bu çalışma bağlamında, siber zorbalığın sosyal medyada harcanan zamana endekli olmadığını göstermektedir. Katılımcılar arasında en popüler dijital platformlar Instagram ve X (Twitter) olarak öne çıkmış, özellikle Instagram’ın genişletilmiş özellikleri nedeniyle popüler olduğu görülmüştür.

Siber zorbalığın tanımı ve kapsamı üzerine yapılan tartışmalar, katılımcıların siber zorbalığı daha geniş bir perspektifle ele aldığını ve klasik tanımların ötesinde yeni eklemelerde bulduklarını göstermektedir. Siber zorbalığa maruz kalan bireylerde ortaya çıkan etkiler hem olumsuz hem de olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle bireylerin olumsuz deneyimlerinden ders çıkararak güvenlik önlemleri alması dikkat çekicidir.

Katılımcıların, siber zorbalığa karşı dini destek arama eğiliminde oldukları görülmüştür. Bunun yanında, sosyal destek de önemli bir başa çıkma mekanizması olarak öne çıkmıştır. Sonuç olarak, siber zorbalıkla başa çıkma sürecinde sosyal destek, din, kişisel gelişim faaliyetleri ve devletin müdahaleleri gibi farklı unsurların devreye girdiği tespit edilmiştir.

³³ Behlül Tokur, *İmtihan Psikolojisi* (Ankara: Fcr Yayın, 2018).

Öneriler:

1. Siber Zorbalık Tanımının Güncellenmesi: Siber zorbalığın kapsamı katılımcıların görüşleri doğrultusunda genişletilmelidir. Özellikle siber zorbalığın farklı türlerini içeren daha kapsamlı tanımlar yapılmalıdır. Bu bağlamda siber zorbalık tanımı olarak; “bireyin siber alemde kişisel alanına yapılan tehditkar, aşağılayıcı, izinsiz müdahale ve dahil olma girişimleri” şeklinde bir tanım önermekteyiz.
2. Farkındalık Programları: Siber zorbalık hakkında farkındalık yaratacak eğitimler ve bilinçlendirme programları düzenlenmeli, özellikle gençler ve ebeveynler bilgilendirilmelidir.
3. Dini ve Psikolojik Destek Sistemleri: Siber zorbalığa maruz kalan bireyler için dini destek mekanizmalarının yanı sıra, psikolojik danışmanlık hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Bu süreçte, bireylerin ruh sağlığını koruyacak destek ağları oluşturulmalıdır.
4. Devletin Rolü: Devlet, siber zorbalıkla mücadelede daha etkin önlemler almalı ve sosyal medyada ahlaki kuralların uygulanmasına yönelik düzenlemeler getirmelidir. Siber zorbalığa karşı daha güçlü yasal önlemler geliştirilmelidir.
5. Sosyal Destek Sistemlerinin Güçlendirilmesi: Siber zorbalık mağdurları için arkadaş ve aile desteğinin önemi göz önünde bulundurularak, sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi önemlidir. Eğitim kurumları ve toplum genelinde sosyal dayanışma teşvik edilmelidir.
6. Sosyal Medya Platformlarının Katılımı: Sosyal medya platformları, kullanıcıların siber zorbalığa karşı korunması amacıyla daha etkili politikalar ve algoritmalar geliştirmeli, zorbalık içeriklerinin önüne geçilmesi için daha proaktif çözümler sunmalıdır.

Kaynakça

- Abudusufuer, Kaerbınu vd. “Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile Psikopatolojik Semptomlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 278-288. <https://doi.org/10.52642/susbed.1108775>

- Akbolat, Abdurrahman. *Kronik Hastalara Psikolojik İyi Oluş Odaklı Manevi Destek*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Albikawi, Zainab Fatehi. "Anxiety, Depression, Self-Esteem, Internet Addiction and Predictors of Cyberbullying and Cybervictimization among Female Nursing University Students: A Cross Sectional Study". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 20/5 (2023). <https://doi.org/10.3390/ijerph20054293>
- Aydın, Furkan - Seferoğlu, Süleyman Sadi. "Üniversite Öğrencilerinin Sanal Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri Üzerine Bir İnceleme". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21/2 (2020), 579-594. <https://doi.org/10.17679/inuefd.554675>
- Ayten, Ali. *Din ve Sağlık; Kavram, Kuram ve Araştırma*. Marmara Akademi Yayınları, 2018.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma*. İnsan Yayınları, 2002.
- Barutçu, Atilla. "Bir erkeklik stratejisi: Özel alanda eril suskunluk". *Fe Dergi* 7/1 (Haziran 2015), 130-145. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000137
- Creswell, J.W. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. SAGE Publications, 2013. <https://books.google.com.tr/books?id=Ykruxor10cYC>
- Çankal, Selahattin. "Dijital Platformlarda Kimlik İnşası ve Sunumu: Z Kuşağı Üyeleri Üzerine Bir Araştırma". *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute* 61 (04 Mart 2024), 325-342. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1430273>
- Demir, Abdurrahman vd. "Doğa Yürüyüşü ve Yamaç Paraşütü Sporunu Yapan Bireylerin Yaşam Doyumu ve Özyeterliklerinin İncelenmesi". *Spor Eğitim Dergisi* 3/2 (Ağustos 2019), 137-145.
- Espino, Esperanza vd. "Effective coping with cyberbullying in boys and girls: the mediating role of self-awareness, responsible decision-making, and social support". *Current Psychology* 42/36 (01 Aralık 2023), 32134-32146. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-04213-5>
- Fredrick, Stephanie Secord vd. "Peer cyber-victimization and addictive phone use: Indirect effects of depression and anxiety among college students". *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 17/3 (30 Haziran 2023), Article 6. <https://doi.org/10.5817/CP2023-3-6>
- Hastaoğlu, Fatma - Çelik, Pelin. "Düzenli Kitap Okuma Aktivitesinin Yaşlıların Mental Sağlığı Üzerine Etkisi". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 16/1 (Haziran 2023), 9-15. <https://doi.org/10.46414/yasad.1271741>
- Juvonen, Jaana - Gross, Elisheva F. "Extending the school Grounds?—Bullying Experiences in Cyberspace". *Journal of School Health* 78/9 (2008), 496-505.
- Kara, Osman. "We Are Social Dijital 2024 Global Raporu Yayınlandı!" *omg! iletişim* (blog), 31 Ocak 2024. <https://omgiletisim.com/we-are-social-dijital-2024-global-raporu-yayinlandi/>

- Kaygısız, Esra G. - Çakır, Çiğdem. “Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ekseninde Özsaygı ve İş Tatmini İlişkisi”. *Turkish Studies* (2006) 15 Issue 5/Volume 15 Issue 5 (2020), 2463-2479. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43596>
- Koç, Turgay. “Sanal Alemin Geleceğinde İnsan ve Postmodern Görünümler: Meta-verse’de Kimlik”. *Din ve İnsan Dergisi* 3/6 (2023), 65-76.
- Korkmaz, Sezai. “Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık İlişkisi”. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 237-271. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.883693>
- Korkmaz, Sezai. *Siber Psikoloji, Kişilik ve Dindarlık*. Çamlıca Yayınları, 2021.
- Korkmaz, Sezai - Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “Dindarlık, Siber Zorbalık ve Problemler İnternet Kullanımı İlişisine Dair Nicel Bir Araştırma”. *Dini Araştırmalar* 21/53 (15 Haziran 2018), 35-54. <https://doi.org/10.15745/da.433507>
- Kowalski, Robin M. vd. “Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth.” *Psychological Bulletin* 140/4 (2014), 1073-1137. <https://doi.org/10.1037/a0035618>
- Molero, María M. vd. “Anxiety and depression from cybervictimization in adolescents: A metaanalysis and meta-regression study”.
- Newman, Kaela L. vd. “Sadness, hopelessness and suicide attempts in bullying: Data from the 2018 Iowa youth survey”. *PLOS ONE* 18/2 (15 Şubat 2023), e0281106. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0281106>
- Öztürk, Bennur. *Türkiye’deki Y Kuşağı Mensubu Bireylerin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Algıları : Bir Alan Çalışması. PQDT - Global*. Turkey: Marmara Üniversitesi (Turkey), Master’s, 2023. ProQuest Dissertations & Theses Global (2878259003). <https://www.proquest.com/dissertations-theses/turkiye-deki-y-kuşagi-mensubu-bireylerin-siber/docview/2878259003/se-2?accountid=141837>
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. NewYork: Guilford Publications, 2001. <https://books.google.com.tr/books?id=Vn5XObcpnd4C>
- Reep-van den Bergh, Carin M. M. - Junger, Marianne. “Victims of cybercrime in Europe: a review of victim surveys”. *Crime Science* 7/1 (04 Nisan 2018), 5. <https://doi.org/10.1186/s40163-018-0079-3>
- Rodop, Şeyma vd. “Üniversite Öğrencilerinde Siber Zorbalık: Başa Çıkma Stratejileri, Değer Yönelimleri ve Akademik Başarılarıyla İlişkileri”. *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 10/26 (2022), 97-116. <https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.899396>
- Şahin, Adem. “Din Kaynaklı Stres Üzerine Bir Araştırma”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (01 Ekim 2006), 147-180.
- Şahin, Mustafa. “The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents”. *Children and Youth Services Review* 34/4 (2012), 834-837. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.010>
- Tanrıkulu, İbrahim. *Siber Zorbalık*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2020.

- Tokur, Behlül. *İmtihan Psikolojisi*. Ankara: Fer Yayın, 2018.
- Tokur, Behlül. “Stres ve din”. *İstanbul: Çamlıca Yayınları 2* (2017).
- Villegas-Lirola, Francisco. “Emotional Intelligence Profiles and Cyber-Victimization in Secondary School Students: A Multilevel Analysis”. *Education Sciences* 14/9 (2024), 971.
- Waseem, Muhammad - Nickerson, Amanda B. “Bullying: issues and challenges in prevention and intervention”. *Current Psychology* 43/10 (01 Mart 2024), 9270-9279. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-05083-1>
- Winding, Trine Nøhr vd. “Is bullying in adolescence associated with the development of depressive symptoms in adulthood?: A longitudinal cohort study”. *BMC Psychology* 8/1 (19 Kasım 2020), 122. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-00491-5>
- Wright, Michelle F. - Wachs, Sebastian. “Adolescents’ Psychological Consequences and Cyber Victimization: The Moderation of School-Belongingness and Ethnicity”. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16/14 (2019). <https://doi.org/10.3390/ijerph16142493>
- Yapıcı, Asım. *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Karahan Yayınları, 2007.
- Yıldırım, A. - Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde: Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2006.
- “Nüfusumuzun Yüzde 86,5’i Çevrimiçi; Yüzde 93,8’i Mobil”. 12 Temmuz 2024. Erişim 30 Eylül 2024. <https://sgb.uab.gov.tr/haberler/nufusumuzun-yuzde-86-5-i-cevrimici-yuzde-93-8-i-mobil>
- “Türkiye’de günlük sosyal medya kullanımı ortalama 2 saat 44 dakika”. 07 Şubat 2024. Erişim 30 Eylül 2024. <https://www.trthaber.com/haber/bilim-tekno-loji/turkiyede-gunluk-sosyal-medya-kullanimi-ortalama-2-saat-44-dakika-835186.html>